

ОЦІНКА ЗАЛЕЖНОСТІ МЕДИКО-ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ ВІД СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. Медико-демографічна ситуація (МДС) – це просторово-часовий стан демографічних процесів в їх причинно-наслідковому взаємозв'язку з якісними характеристиками населення, насамперед зі станом його здоров'я, в рамках багатофакторної обумовленості[1]. Зважаючи на дану дефініцію зрозумілим є досить складна специфіка залежності МДС від просторових факторів.

Відповідно до низки досліджень[2,3], головною (за ступенем впливу) групою факторів є соціально-економічна, якою описуються соціально-економічні умови життя людей тієї чи іншої території, включаючи і стан розвитку сфери охорони здоров'я, а також іноді і спосіб життя людей (соціокультурні аспекти). В зв'язку з цим, аналізуються найважливіші соціально-економічні показники, рівень їх кореляційних зв'язків із захворюваністю і смертністю населення за окремими групами хвороб.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Методологічні аспекти аналізу взаємозалежностей МДС та рівня соціально-економічного розвитку розглядалися у працях В. Барановського, Г. Баркової, С. Батиченко, Е. Бондаренка, В. Гуцуляка, Л. Зеленської, О. Корнус, І. Мартусенко, Н. Мезенцевої, С. Попа, Л. Романів, Л. Шевчук, Д. Шиян та ін.

Мета і завдання статті. Метою статті є розгляд методологічних підходів та прийомів щодо оцінки взаємозалежності МДС та рівня соціально-економічного розвитку регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою підтвердження чи спростування гіпотези наявності значимих взаємозалежностей між інтегральним рівнем соціально-економічного розвитку і складовими показниками медико-демографічної ситуації здійснюється розрахунок інтегрального індексу соціально-економічного розвитку.

В основу розрахунку даного індексу покладено методику середньоарифметичного зведення попередньо відібраних за допомогою факторного аналізу показників (факторів), які є найбільш вагомими у поясненні відмінностей у рівнях соціально-економічного розвитку адміністративних районів регіону дослідження. Взявши за основу 11 вихідних показників, які є значимими в оцінці рівня соціально-економічного розвитку (середньомісячна номінальна заробітна плата працівників, забезпеченість населення житлом, капітальні інвестиції на 1

особу, обсяг реалізованих послуг населенню, кількість зареєстрованих безробітних, осіб/1000 населення, роздрібний товарообіг підприємств на 1 особу, забезпеченість лікарями на 10 тис. осіб, забезпеченість середнім медичним персоналом на 10 тис. осіб, забезпеченість лікарняними ліжками на 10 тис. осіб, відсоток міського населення, щільність населення), відбираються ті з них, методом головних компонент відбирається найвагоміші показники. Далі вони нормуються (стандартизуються) по відношенню до максимального значення за районами. Інтегральний індекс соціально-економічного розвитку розраховується за формулою (1):

$$I_{\text{СЕР}} = \frac{\sum_{j=1}^n Y_{ij}}{n} \quad (1),$$

де: $I_{\text{СЕР}}$ – інтегральний індекс соціально-економічного розвитку;

Y_{ij} – стандартизоване значення j -того показника для i -того району;

n – кількість відібраних після факторного аналізу показників.

Вивчити ступінь впливу окремих факторів чи їх груп на здоров'я не просто, однак такі спроби здійснювалися неодноразово. У табл. 1 наведені приклади комбінацій чинників, що розглядаються представниками різних наук в якості детермінант здоров'я. З таблиці зрозуміло, що на здоров'я більшою мірою впливають географічні фактори (названі по-різному і представлені у групах соціальних, соціально-економічних, природних умов). Щодо впливу на демографічні процеси, то, за твердженням Н. І. Прищок та К. Ю. Сегіди [4], основні групи чинників це: природно-біологічні, соціально-економічні, соціально-культурні і психологічні. Таким чином, домінантними у впливі на здоров'я і демографічної ситуації є фактори навколишнього середовища, і на них, на відміну від генетики чи спадковості, можна вплинути.

Водночас, варто враховувати, що будь-яка подія (військово-політична, соціально-економічна чи будь-яка надзвичайна ситуація), як внутрішня так і зовнішня, може стати точкою біфуркації, зі значними послідовними амплітудними змінами в динаміці показників здоров'я. Також потрібно вірно трактувати поняття «фактор» при геоситуаційному підході. «Фактор» розглядається як рушійна сила і необхідна умова процесу; він несе в собі момент обумовленості одного іншим, впливу одного на інше. З іншого боку, у понятті «фактор» присутній момент випадковості, він неоднозначний з точки зору детермінуючого впливу [5].

Основні варіанти групування факторів впливу на здоров'я населення

Фактори	Вклад, %	Джерело інформації
Соціальний	50	Устав ВОЗ, Прохоров, 1996
Біологічний	20	
Антропогенний	20	
Медичне обслуговування	10	
Соціальні	25	Петленко, 1996
Психологічні	15	
Культурні	5	
Генетичні	20	
Екологічні	25	
Медичні	10	
Стиль життя	50-52	Алексеев, 1991
Спадковість	18-25	
Природні умови	10-20	
Організація охорони здоров'я	10-15	
Стиль життя	50-55	Лісіцин, 2001
Генетика, біологія людини	15-20	
Зовнішнє середовище	20-25	
Охорона здоров'я	8-10	

Територіальна диференціація показників *соціально-економічного розвитку* значною мірою диференціює і показники захворюваності, народжуваності і смертності. Є вірною і думка, згідно якої зменшення нерівності у здоров'ї та смертності невіддільне від зменшення соціально-економічної нерівності загалом [6]. У кризові періоди розвитку значущість соціально-економічних факторів для фізичного і духовного благополуччя населення зростає.

Поняття «соціально-економічний розвиток» характеризує ступінь задоволення матеріальних та духовних потреб людей у суспільстві, міру його благополуччя та добробуту. Взаємозв'язок між рівнем здоров'я населення та соціально-економічним розвитком є взаємним. З одного боку, всі демографічні процеси, не дивлячись на їх певну самостійність, являються соціально детермінованими, а їх інтенсивність зумовлюється

впливом соціально-економічних умов. З іншого боку, населення та стан його здоров'я є ресурсом розвитку економіки на всіх рівнях, починаючи з домогосподарств. Досить часто поняття соціально-економічного розвитку, як фактору впливу на здоров'я населення, пов'язується з якістю життя. Але у такому випадку свою роль грають не тільки соціально-економічні умови як такі, але і спосіб, стиль життя населення. Тому якість життя населення і суспільне здоров'я також є нерозривними категоріями, і фактично – результатом взаємовпливу одна на одну.

На думку Мезенцевої Н. І. та Батиченко С. П. [7], рівень здоров'я населення, а у нашому випадку – і передумови формування демографічних процесів, досить сильно залежні від рівня соціально-економічного розвитку території та рівня життя населення. Основними характеристиками впливу соціально-економічного розвитку на національному рівні фахівцями називаються: ВВП та ВВП на душу населення, показники експортно-імпортової діяльності, спеціалізації територій, безробіття та зайнятості, доходів та витрат населення, сформованості середнього класу. На рівні регіонів стан соціально-економічного розвитку визначається через рівень добробуту населення, розвиток охорони здоров'я, суспільні норми, освітній і культурний рівні населення, характер зайнятості тощо. Причому кожен чинник може впливати на населення прямо, опосередковано та мати зворотній прояв.

Наприклад, рівень добробуту та поліпшення матеріальних умов життя, доступність медичних послуг, впливають на зменшення смертності та підвищення тривалості життя. Це, у свою чергу, призводить до збільшення кількості осіб похилого віку і показники смертності згодом знову підвищуються [8].

Неоднозначно впливає підвищення рівня життя населення і на народжуваність. При зростанні добробуту у населення розширюється коло культурних та матеріальних потреб та інтересів, формуються професійні та інші амбіції, збільшуються витрати. З огляду на це, вплив добробуту на рівень народжуваності може бути прямим, а може і призводити до зменшення чи відкладання народжень. На сучасному етапі в розвинених країнах не спостерігається значного коливання рівня народжуваності серед населення з різним рівнем добробуту. Але історія розвитку країн підтверджує, що така залежність має місце. Побоюючись криз та економічних депресій, населення відкладає шлюби та народження дітей до сприятливіших часів і рівень народжуваності за часів економічних депресій завжди падає.

Досить цікавим чинником впливу на народжуваність є і зайнятість населення, зокрема зайнятість жінок. З підвищенням ролі жінки в

суспільстві та залученням її до активної економічної діяльності відбувалося значне зменшення рівня народжуваності, особливо на територіях з поганим розвитком соціальної інфраструктури (відсутність дитячих садків, лікарень, транспортного забезпечення тощо). З іншої точки зору, при зниженні зайнятості, у т.ч. жіночої, зменшується і рівень доходів сімей, що також не сприяє підвищенню народжуваності. Отже, дія фактору зайнятості на демографічні тенденції носить двосторонній характер.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Соціально-економічний розвиток дуже сильно обумовлює медико-демографічну ситуацію в регіоні, чому свідчать не лише багаторічні напрацювання вчених, а й сучасні методичні підходи до дослідження даного явища.

Список літератури:

1. Молікевич Р.С. Стан здоров'я населення Херсонської області (медико-географічне дослідження) : автореф. дис. ... канд. геогр. наук : 11.00.02/ Р. С. Молікевич ; НАН України ; Ін-т географії. – Київ, 2016. – 20с.
2. Молікевич Р.С. Деякі аспекти взаємозв'язку соціально-економічного розвитку та медико-демографічної ситуації у Херсонській області / Р.С. Молікевич // Часопис соціально-економічної географії. – Харків, 2015. – №19(2). – С. 172 – 180.
3. Черковец М.В. Роль социально-экономических факторов в формировании здоровья населения Центральной России: автореф.дис. ... канд. геогр. наук: 25.00.24 / Марина Владимировна Черковец. – М., 2003. – 21 с.
4. Сегіда К.Ю. Передумови та чинники демографічного розвитку регіональної соціогеосистеми / К.Ю. Сегіда // Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіональний збірник наукових праць. – Харків, 2009. – Вип. 9(2). – С. 185-191.
5. Солодухо Н.М. Методология ситуационного подхода в научном познании / Н.М. Солодухо // Фундаментальные исследования: Научно-теоретический журнал Рос. Акад. естествознания. – М., 2005. – № 8. – С.85-88.
6. Левчук Н. М. Соціальна диференціація стану здоров'я і смертності в Україні / Н. М. Левчук // Демографія та соц. економіка. - 2007. - № 1. - С. 12-27.
7. Мезенцева Н.І. Захворюваність і здоров'я населення в Україні: суспільно-географічний вимір: Монографія / Н.І. Мезенцева, С.П. Батиченко, К.В. Мезенцев. – К.: ДП «Прінт Сервіс», 2018. – 136 с.
8. Заставний Ф.Д. Проблеми репресивності в Україні (соціально-економічної, екологічної, демографічної) / Ф.Д. Заставний. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 348 с.